

Кобетяк Андрій

доктор політичних наук, доцент

Житомирський державний університет імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0001-6899-0571>

Когнітивна експансія в умовах інтенсивного розвитку кіберпростору як виклик національній безпеці: досвід України

Анотація. У статті аналізуються особливості та небезпеки когнітивних впливів на соціум у сучасних умовах. Підкреслюється, що когнітивне протиборство стало ключовим елементом сучасних і майбутніх конфліктів. Доведено, що когнітивна експансія відіграє визначальну роль у формуванні вигідного сторони-ініціатору світогляду, що набуває особливого політичного значення в умовах глобальної конкуренції між державами. Встановлено, що процес когнітивної експансії є складним і охоплює узгоджені дії в різних сферах, насамперед, в освіті, із застосуванням ментальних, образних і мовних впливів. Дослідження показало, що в сучасних умовах гібридна когнітивна експансія здійснюється через соціальні мережі, блогосферу, масову літературу, медіапродукцію й рекламу, а також шляхом трансформації наукових теорій і навчальних програм з метою цілеспрямованої зміни поглядів і переконань населення. У статті вперше розглянуто когнітивну експансію як гібридне явище у часовому вимірі.

З упровадженням режиму самоізоляції з'явилося безліч онлайн-сервісів для навчання та розвитку, що посилило як ненавмисні, так і цілеспрямовані інструменти впливу. Проаналізовано пандемію COVID-19, що суттєво трансформувала геополітичні відносини та підвищила вразливість суспільств до зовнішнього інформаційного втручання, що активно використовується державами у політичних цілях. Значна частина сфер життєдіяльності перейшла в кіберпростір, що особливо відчутно вплинуло на освіту: доведено, що електронне навчання є ефективним лише як доповнення в межах змішаних моделей, тоді як під час пандемії інформаційні платформи стали головним джерелом знань.

Запропоновано напрями подальших досліджень гібридної когнітивної експансії у різних сферах суспільства. З огляду на швидкий розвиток інформаційних технологій та політичну боротьбу за контроль над інформаційним простором, найбільш актуальною залишається проблема освіти. Наголошено, що гібридна когнітивна експансія є одним із ключових чинників державної та національної безпеки.

Ключові слова: гібридна когнітивна експансія; політична свідомість; комунікація; політичний тиск; освітній процес; дистанційне навчання; кіберпростір; психологічний вплив; COVID-19.

Актуальність теми. Останнє десятиліття характеризується зростанням геополітичної нестабільності та глибокими трансформаціями глобалізаційних процесів. Посилення впливу держав і транснаціональних корпорацій значною мірою зумовлене стрімким розвитком кіберпростору й інтернет-технологій, які стали ключовим інструментом міжнародної комунікації, політичної конкуренції та стратегічного впливу. Провідні держави використовують цифрові можливості для контролю глобальних процесів і країн «третього світу», застосовуючи комплекс інформаційних, комунікативних і психологічних впливів. У сукупності ці дії формують систему когнітивного тиску, спрямовану на трансформацію суспільної свідомості, коригування політичних орієнтацій населення та розширення сфер впливу без прямого застосування військової сили.

За умов, коли відкриті воєнні конфлікти засуджуються міжнародною спільнотою, зростає роль гібридних форм протиборства, що охоплюють інформаційно-психологічні технології впливу. Когнітивна боротьба постає як змагання за контроль над суспільною свідомістю та переформатування світоглядних і політичних орієнтацій населення, фактично стаючи «новою територією» конфліктів четвертого покоління. Зародившись у період «холодної війни», цей тип протистояння відображає зростання ролі некінетичних дій – інформаційних, економічних, політичних і психологічних операцій – на тлі зниження ефективності класичних військових інструментів і посилення конкурентної боротьби у цифровому середовищі.

Сучасний кіберпростір активно використовується у політичних та ідеологічних цілях, а зростаюча міжнародна поляризація ускладнює функціонування багатосторонньої системи безпеки. Гібридні загрози поєднують дезінформаційні кампанії з кібератаками на критичну інфраструктуру, економіку та демократичні інститути, що призводить до витоку даних, підриву довіри й послаблення соціальної та

політичної єдності. Гібридна війна постає як постійний високотехнологічний конфлікт змінної інтенсивності, у межах якого політичні, економічні, дипломатичні, інформаційні, психологічні, військові та кібернетичні заходи спрямовані на системну дестабілізацію держави-мішені, трансформацію її політичного ландшафту та досягнення стратегічних інтересів сторони-агресора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблема когнітивної експансії розглядається в контексті гібридних загроз, інформаційних війн та трансформації суспільної свідомості під впливом цифрових технологій. Значний внесок у дослідження природи когнітивного протистояння зробили П.Корніш, Дж.Арквілла, А.Бозкарт, які підкреслюють, що цілеспрямований вплив на ментальні процеси є ключовим інструментом у реалізації стратегічних інтересів держав і недержавних акторів. Важливими для дослідження є й роботи Г.Почепцова [6; 7], який наголошує на стратегічному характері когнітивних впливів та їхньому потенціалі руйнувати суспільну єдність, використовуючи некінетичні методи.

Українські та зарубіжні дослідники акцентують увагу на тому, що інтенсивний розвиток кіберпростору значно посилив можливості для гібридної когнітивної експансії, що підтверджують праці Ю.Даника, Дж.А. Ліса, Т.Пода, В.Слюсара [14] та інших. Значний інтерес викликають дослідження впливу пандемії COVID-19 на інформаційно-комунікативні процеси, де, зокрема, Б.Шумилович звертає увагу на зміну світового геополітичного балансу та загострення конкурентної боротьби у кіберпросторі. У сфері освіти питання трансформації когнітивних впливів розглядаються в роботах Г.Кременя, В.Бикова [3], О.Комісарова, Г.Кеннана, які аналізують ризики несистемного дистанційного навчання та поширення дезінформаційного контенту. Загалом аналіз наукових публікацій демонструє, що, незважаючи на зростання інтересу до теми когнітивної експансії, проблема її реалізації в українському суспільстві в умовах стрімкого розвитку кіберпростору залишається недостатньо комплексно дослідженою, що визначає необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою статті є комплексне наукове осмислення змістових, структурних та стратегічних параметрів гібридної когнітивної експансії як ключового інструменту реалізації інтересів провідних геополітичних та недержавних акторів у глобалізованому інформаційному середовищі. У фокусі дослідження – специфіка проявів цієї експансії в українському соціумі в умовах інтенсивного розвитку кіберпростору, що зумовлює появу нових механізмів впливу на суспільну свідомість та соціально-політичну поведінку громадян.

Ключове завдання дослідження – проаналізувати спектр потенційних ризиків і загроз, пов'язаних з інформаційно-психологічним та кібернетичним тиском на українське суспільство, зокрема в контексті наслідків світової пандемії COVID-19, що спричинила масовий перехід молоді до дистанційного навчання та цифрових форматів діяльності. Особливу увагу приділено виявленню вразливостей, які можуть бути використані зовнішніми акторами для посилення когнітивного впливу та підризу інформаційної й кібернетичної безпеки держави.

Методологічна основа дослідження спиралася на комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, серед яких системний і структурно-функціональний аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Значне аналітичне навантаження було покладено на контент-аналіз і принцип історизму, що дало змогу простежити еволюцію відповідних процесів у часі. У межах політологічного підходу ключову роль відіграв біхевіористичний метод, орієнтований на дослідження моделей поведінки індивідів та особливостей їх соціальної взаємодії [2, с. 88]. Важливим інструментом стала також теорія раціонального вибору, заснована на методологічному індивідуалізмі та орієнтована на виявлення причинно-наслідкових механізмів прийняття рішень. Саме раціоналістичний підхід, а не суб'єктивні уподобання окремих посадовців чи політичних груп, має становити методологічну основу формування ефективної моделі протидії когнітивній експансії. Було здійснено всебічний аналіз класичних та останніх публікацій, особливостей прикладного застосування принципів та положень нової теорії електронного навчання та практичного досвіду, набутого з питань його масового впровадження та застосування під час пандемії.

Викладення основного матеріалу. Питання ведення деструктивних когнітивних дій і гібридної когнітивної експансії безпосередньо пов'язані з процесами емісії, переробки, інтерпретації, трансформації та інтеріоризації знань у керованій комунікації від стратегічного до тактичного рівнів, від загальних до цільових впливів, як на суспільство в цілому, так і на його окремі складові і певні цільові аудиторії з комплексним використанням лінгвістичних, образних, прихованих медіаефектів, ментальних та інших впливів на різних рівнях кіберсоціальної взаємодії.

Основою концепції сучасних експансій беззаперечно можна вважати когнітивний вплив. Вся людська комунікація так чи інакше полягає в обміні інформацією. Фразу Белла «хто володіє інформацією, той володіє світом» варто трансформувати у «хто керує комунікацією, той володіє світом». Комунікація може переслідувати абсолютно різні цілі: конкретні або абстрактні, соціальні або чисто комунікативні, глобальні чи ситуативні. Проблема, про яку йдеться в дослідженні, пов'язана із постановкою питання про процеси емісії, переробки та інтеріоризації знань у галузі комунікації на різних, зокрема і

релігійному, рівнях соціальної взаємодії. Насамперед увагу привертають управління комунікацією та побудова стратегічних моделей двостороннього дискурсу [9, с. 20].

У роботі вперше розглядається система зв'язку «мета – спостереження – орієнтування – планування – дія – процес – координація – результат – оцінка – корегування процесу (за необхідності)» [3, с. 8]. У зв'язку із цим варто виокремити короткотривалу, середньотривалу та довготривалу складові гібридної когнітивної експансії. Кожна із них має різні завдання та методи для реалізації. Чим більший імпульс заданої дії, тим більший бажаний результат, через певний проміжок часу, залежно від відтермінування, буде очікуватися. Конкретно взята подія чи виступ, наприклад, політичний, як правило має короткотривалу експансію. Її результати легко змінити та нейтралізувати. Однак найнебезпечнішими є довготривалі когнітивні впливи, які загрожують підміною свідомості та загального світогляду громадян і суспільства. Саме про тривалу системну гібридну когнітивну експансію йтиметься в дослідженні.

Очевидно, що для реалізації когнітивної експансії необхідне використання певних нарративів та меседжів. До них варто зарахувати історію, культуру, релігію, мову, науку, освіту і подібне. Це ті основні сфери, в яких і через які може здійснюватися і відбуватися гібридна когнітивна експансія з різною швидкістю, як приховано, так і, в низці випадків достатньо відкрито. Як правило, прояв її результатів відбувається і проявляється, з різною інтенсивністю, через певний латентний період. Припускаємо, що різні рівні комунікації між дискурсантами є соціально детермінованими і припускають різні ступені і типи когнітивного впливу. В той час когнітивний вплив однозначно передбачає прагнення регулювати, керувати і маніпулювати свідомістю опонента (людини, соціальних і цільових груп, суспільства). Можна навести безліч прикладів із політичної сфери, коли політики намагаються маніпулювати виборцями саме через когнітивні сфери [8, с. 18]. Відомий дослідник С.Гантінгтон зазначав, що когнітивне протистояння помітне вже на цивілізаційному рівні. Одна цивілізаційна система прагне підкорити іншу.

Подібне прагнення управляти та маніпулювати свідомістю людей через керування комунікацією включає комплекс когнітивних, лінгвістичних та соціальних параметрів та має експансивну природу. Основне гасло когнітивної експансії варто сформулювати так: «Якщо відкрита війна неприйнятна або недоцільна, реалізація своїх інтересів і досягнення мети можуть буди отримані на основі впливів на світогляд і свідомість людей». Саме через вплив на когнітивну сферу можуть відбуватися маніпуляції для зміни сприйняття всього, що відбувається під кутом зору, вигідним для того, хто є вигодонабувачем. У цілому керівництво подібним дискурсом ґрунтується на значній кількості ментальних процесів, які регулюються різними когнітивними структурами із застосуванням конкретних типів знань та стратегій [13, с. 102].

Першим важливим висновком роботи є той факт, що когнітивна експансія не виникає сама собою – це процес керований та чітко спрямований, а не стихійний і саморегульований. Він відбувається через глибокі знання ментального простору певних цільових груп, прошарків суспільства, а у ряді випадків і певного суспільства в цілому та виникає в результаті комунікативного процесу, який може відбуватися у різних сферах суспільної життєдіяльності. Кожна його складова неодмінно має свого замовника, розробника та організатора.

Черчилль У. одним з перших зрозумів, що військова експансія після Другої світової уже не є ефективним провідником політики держави. Потрібні були нові способи впливу. І одним із найбільш перспективних була мовна експансія. Мовна експансія, ідеєю якої плекав Черчилль, пішла сама собою після поширення інтернету. Достатньо показовим у цьому сенсі за своїм змістом є також документ, відомий як «План Даллеса», що викладає загальні принципи підпорядкування СРСР через ідеологічне розбещення населення, дуже відвертий за формулюваннями, визначеними методами і інструментами реалізації. У вигляді, цитованому прихильниками його справжності, «План Даллеса» російською мовою ніде не був опублікований у документалістиці, а англійський оригінал цього тексту ніколи не був представлений не тільки громадськості, а й експертам. Але розглянуті в ньому постулати і механізми отримують нового сенсу в умовах стрімкого розвитку кіберінформаційних технологій [11, с. 113].

Необхідно визначити основні сфери, на які відбувається комплексний інформаційний, кібернетичний та психологічний вплив. Саме ці три галузі найбільше підходять для маніпуляцій свідомістю. Відносини між комунікантами – це процес нестабільний. Він завжди динамічний та постійно ускладнюється в міру розвитку суспільства, його ієрархізації та стратифікації. Одним із ключових моментів у цій сфері впливу є, на сьогодні, електронні ЗМІ і стрімкий перехід до комунікацій у кіберпросторі і через кіберпростір. Стрімкий розвиток сучасних комунікацій впливає на формування методів маніпулювання масовою свідомістю.

Стратегічно важливими є інформаційні, психологічні, кібер- та інші дії (акції, операції тощо), що здійснюються у межах стратегічних комунікацій і спрямовані як на безпосередніх учасників конфлікту, так і на населення країн, які беруть у ньому участь, а також певним чином і на міжнародне співтовариство [14, с. 80].

Важливу роль у цьому відіграють психологічні операції (PsyOp), спрямовані на поширення конкретної інформації та виконання дій щодо цільових аудиторій з метою впливу на їх емоції, мотиви, мислення та

поведінку. Класичний процес PsyOp складається з таких елементів: планування, розробки, аналізу, синхронізації, дизайну, вироблення, доставки, розповсюдження, управління та оцінювання PsyOp продукції та дій, що спрямовуються на обрану цільову аудиторію (target audiences – TAs) [7, с. 201].

До інформаційних дій варто зарахувати нав'язування і просування помилкових наукових, економічних, громадських, державних, військових теорій, концепцій, парадигм, стратегій, наративів, які найбільш ефективно просуваються і впроваджуються через навчальні заклади і наукові установи, про що буде йтися далі, а також громадські організації, електронні, соціальні мережі і блогосферу.

Професор Т.Пода слушно зазначає, що інформаційний вплив здійснюється через умовний дисбаланс позитивних і негативних повідомлень у доборі матеріалів та відсутність коректного обговорення різних точок зору. В той же час у ЗМІ витісняється раціональна складова й обговорення відбувається на рівні емоцій та особистих звинувачень. Така ситуація сприяє формуванню в масовій свідомості міфів, похідних від інтересів соціальних груп [1, с. 16].

Що стосується більш розвинутих західних країн, то регулювання інформаційної сфери в тому числі з метою зменшити ризики гібридної когнітивної експансії там здійснюється за такими напрямками:

- 1) заохочення конкуренції, боротьба з монополізмом та концентрацією ЗМІ;
- 2) забезпечення права і технічних можливостей для доступу до інформації та інформаційних ресурсів усього населення;
- 3) дотримання свободи слова;
- 4) захист інтересів національних меншин, національної культурної спадщини, мови, протистояння культурній експансії інших країн; захист молоді в інформаційній сфері;
- 5) охорона інтелектуальної власності, боротьба з піратством;
- 6) протидія кіберзлочинності;
- 7) впровадження електронного урядування;
- 8) правове регулювання мережі «Інтернет»;
- 9) забезпечення інформаційної та кібербезпеки, тощо [4, с. 313].

Слід також врахувати, що, користуючись новими й більш досконалішими технологіями специфічного психологічного впливу, вигодонабувачі дедалі частіше застосовують психологічні трюки та маніпуляції для здійснення так званого когнітивного зламу. Він ґрунтується на маніпулюванні громадською свідомістю у віртуальному просторі – не лише з метою викрадення коштів або даних, а й для впливу на поведінку користувачів, нав'язування їм своєї волі та управління ними. Такі тактики часто подібні до хакерських (фішинг, підробка тощо) і становлять окремий різновид соціальної інженерії. Їх застосування підвищує ймовірність несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів кіберпростору, критично важливих для когнітивної сфери суспільства, з потенційно руйнівним впливом. Метою таких атак є зміна поведінки, сприйняття чи ставлення людини до значущих подій або тем, зокрема пандемії COVID-19, з урахуванням конкретних цілей.

Пандемія COVID-19, що триває у світі з грудня 2019 р., внесла суттєві корективи у спектр гібридних протистоянь та їх методів. Це необхідно врахувати під час аналізу й прогнозування з метою зниження ризиків, запобігання та/або пом'якшення наслідків. Водночас важливо зважати на те, як технології дозволяють експлуатувати когнітивні вразливості та поляризацію у цільових суспільствах. Ці проблеми комплексно розглядалися в контексті гібридної війни, пандемії COVID-19 і кіберсоціальних вразливостей [8, с. 22].

Передусім карантинні обмеження зумовили радикальну зміну усталеного ритму життя, праці та освіти майже в усіх країнах світу. Вперше людство зіткнулося з пандемією такого масштабу в умовах високотехнологічного інформаційного суспільства, глобалізації та високої мобільності населення, які були різко обмежені за надзвичайно короткий час. Водночас розвиток високих технологій не лише сприяє вирішенню багатьох проблем, а й породжує нові ризики та загрози. Унаслідок карантину різко зросла залежність населення від ІТ-рішень, Інтернету речей, кіберфізичних і роботизованих систем, телемедицини, телекомунікацій, електронного навчання та кіберінформаційної безпеки [6, с. 202].

Особливо виразно це проявилось у сфері освіти. Сучасні когнітивні впливи істотно модифікують освітні парадигми у напрямі, вигідному суб'єктам впливу. Важливою умовою реалізації освітньої складової гібридної когнітивної експансії є формування комфортного навчального середовища.

Справжнє електронне навчання, про необхідність якого фахівці говорили роками, виявилось значно складнішим процесом, ніж простий обмін інформацією за допомогою телекомунікаційних технологій. Тривалий карантин поставив перед освітянами низку нових викликів. У межах гібридних моделей когнітивного протистояння освіта належить до ключових сфер безпеки, оскільки питання навчання та виховання молоді мають базове значення для існування незалежного суспільства й майбутнього нації. Без національно орієнтованої, сучасної, конкурентоспроможної та безпечної освіти неможлива подальша розбудова громадянського суспільства [10, с. 108].

Про значний вплив на світогляд і світосприйняття через сучасні системи знань, що поширюються переважно через інтернет, свідчить широкий спектр когнітивних дисциплін: когнітивна лінгвістика,

штучний інтелект, когнітивна етологія, математична логіка, неврологія, нейробіологія, нейрофізіологія, філософія свідомості, експериментальна психологія пізнання, нейронаука, когнітивна антропологія, когнітивна географія, психо- та нейролінгвістика [12, с. 84].

Водночас за певних умов електронне навчання може бути навіть єдиною формою здобуття освіти протягом тривалого часу. Це зумовлює потребу дослідження проблем масового переходу до дистанційного й змішаного навчання та шляхів їх подолання. Показовими є результати опитувань молоді в Києві щодо впливу карантину на спілкування, життя та навчання, оприлюднені в огляді «Радіо Свобода» від 5 квітня 2020 р. Більшість респондентів наголошували на перевазі від віртуального спілкування, погіршенні якості навчання, зростанні психологічної напруги та залежності від гаджетів. За даними досліджень, майже 72 % громадян вважають, що дистанційне навчання у 2020–2021 рр. частково або суттєво знизило якість середньої та вищої освіти.

Опитування, проведені в Україні в липні 2020 р., показали, що дистанційне навчання в школах не підтримують від 48 % батьків і 45 % учнів до майже половини респондентів за іншими даними, тоді як повністю його підтримують лише 9,9 %. Попри масові протести батьків у різних містах України, пандемія стала об'єктивною перешкодою для повернення до традиційних освітніх моделей [2, с. 298].

Освіта в умовах пандемії перетворилася на стратегічне питання глобального масштабу. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш застеріг, що близько 1 млрд учнів і студентів у 160 країнах не змогли повноцінно навчатися через закриття закладів освіти, що загрожує «катастрофою покоління» і посиленням соціальної нерівності.

Соціологічні дослідження свідчать, що школярі та студенти отримують більшість нової інформації саме через інтернет, що створює додаткові когнітивні ризики. Це пов'язано з проблемами перевірки достовірності, релевантності й об'єктивності інформації, особливо для недосвідченої молоді. Багато здобувачів освіти вже стикалися з дезінформацією у вільному доступі, що посилює втрату критичності мислення у кіберпросторі. За оцінками низки провідних фахівців, сучасне суспільство споживання загалом малоздатне до критичного аналізу, що робить його особливо вразливим до когнітивної експансії [12, с. 460].

З огляду на роль кіберпростору у здійсненні гібридної когнітивної експансії, протидія їй має базуватися на системі знань, здобутих у межах вивчення дисциплін з кібербезпеки. Пропонується структурувати підготовку з питань когнітивної безпеки в межах кібербезпеки відповідно до рівнів освіти, визначених законодавством.

Перший етап такої підготовки доцільно розпочинати на рівні дошкільної освіти, коли цифрові пристрої стають частиною повсякденного життя дитини, з формуванням базових навичок кібергігієни. Другий етап має реалізовуватися у шкільному віці з урахуванням рівнів початкової, базової та профільної середньої освіти.

Для початкової школи підготовка з когнітивної безпеки може бути реалізована у вигляді курсу «Кібергігієна та початкова кібербезпека». У базовій та профільній середній школі доцільно запровадити окрему дисципліну «Початкова когнітивна та кібербезпека», спрямовану на формування навичок безпечної поведінки та стійкості до деструктивних когнітивних впливів в інфокомунікаційному просторі [13, с. 102].

Третім етапом є підготовка фахівців у закладах вищої освіти, які умовно поділяються на чотири групи: ЗВО гуманітарного та природничого профілю без поглибленого вивчення цифрових технологій; технічні ЗВО з акцентом на сучасні цифрові технології; ЗВО, що готують фахівців для професійного використання інфокомунікаційних технологій (галузі знань 12, 15 і 17, за винятком спеціальності 125); а також ЗВО, що безпосередньо здійснюють підготовку фахівців з кібербезпеки за спеціальністю 125 «Кібербезпека» [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Когнітивна експансія в умовах стрімкого розвитку кіберпростору перетворилася на один із ключових інструментів геополітичного впливу на Україну. Системні інформаційно-психологічні операції зовнішніх держав дедалі частіше спрямовані не лише на дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації, а й на глибинну трансформацію світогляду громадян, підірив національної єдності та послаблення стійкості держави до гібридних загроз. У цьому контексті когнітивний простір постає як критичний вимір сучасного політичного протистояння, а не лише як об'єкт наукового аналізу.

Встановлено, що маніпулятивні нарративи, інформаційні вкиди, фейкові фактори легітимації, створення штучних розколів і цілеспрямована підміна смислів є інструментами, які активно застосовуються державами-агресорами для формування вигідної їм політичної реальності. Кіберпростір завдяки своїй швидкості та масштабності стає головним каналом для таких операцій. Контроль над інтерпретаціями, символами та мовними моделями дедалі частіше визначає успіх або провал політичних стратегій на міжнародній арені.

Пандемія COVID-19, що перевела значну частину соціальної взаємодії у цифрове середовище, посилила вразливість українського суспільства до зовнішніх когнітивних атак. Найбільш ураженою

виявилася система освіти, що стала мішенню для формування залежності молоді від глобальних інформаційних платформ – потенційних провідників політично мотивованих впливів. Результати опитувань демонструють зниження довіри до традиційних авторитетів і зростання ролі неконтрольованих джерел інформації, що можуть використовуватися для внутрішньої політичної дестабілізації.

Отже, когнітивна експансія проти України є не ситуативним явищем, а системним компонентом сучасного геополітичного протистояння. Ефективна протидія їй потребує комплексної державної політики, що охоплює розвиток інституцій стратегічних комунікацій, зміцнення кібербезпеки, формування національної моделі інформаційної стійкості та інтеграцію когнітивної безпеки на всіх рівнях освіти. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розробку практичних механізмів захисту когнітивного простору, оскільки саме він стає ареною боротьби за політичну суб'єктність, національну ідентичність і майбутнє української державності.

Список використаної літератури:

1. Горбулін В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Велика Китайська стіна / В.Горбулін. – Київ : НІСД, 2015. – 64 с.
2. Кобетяк А. Політичні детермінанти конституювання Помісної православної церкви : дис. д-ра політ. наук / А.Кобетяк. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. – 465 с.
3. Кремень В. Інноваційні завдання сучасного етапу інформатизації освіти / В.Кремень, В.Биков / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця : Планер, 2019. – Вип. 37. – 2019. – С. 3–15.
4. Курпатов А. Може, який потрібний всім / А.Курпатов. – Київ : Капітал, 2020. – 440 с.
5. Манойло А. Інформаційно-психологічна війна : монографія / А.Манойло. – Київ, 2019. – 368 с.
6. Почепцов Г. Когнітивні війни в соцмедіа, масовій культурі й масових комунікаціях / Г.Почепцов. – Київ : Фоліо, 2019. – 314 с.
7. Почепцов Г. Смисли і війни: Україна і Росія в інформаційно-психологічному протистоянні : монографія / Г.Почепцов. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2016. – 316 с.
8. Brantly A. Risk and uncertainty can be analyzed in cyberspace / A.Brantly // Journal of Cybersecurity. – 2021. – Vol. 7, Issue 1. – P. 13–21.
9. Cornish P. Cyber Security and Politically, Socially and Religiously Motivated Cyber Attacks / P.Cornish. – Brussels : European Parliament, 2014. – 34 p.
10. Garstka J. Network Centric Operations Conceptual Framework Version 2.0 / J.Garstka, D.Alberts. – Vienna, 2014. – 288 p.
11. Kuzio T. Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality / T.Kuzio. – Routledge, 2022. – 225 p.
12. Lyddel-Hart B. Strategy of indirect actions / B.Lyddel-Hart // Neoclassic. – ACT P. – P. 460–461.
13. Nye J. Soft power: The means to success in world politics / J.Nye. – New York : PublicAffairs, 2004. – 191 p.
14. Sokolovskiy O. The Experience of Religious Organizations in the Formation and Development of the Chaplaincy Movement in Ukraine / O.Sokolovskiy, V.Slyusar, O.Hordiichuk // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44 (3). – P. 74–92.

References:

1. Gorbulin, V. (2015), *Ukraine i Rosiia: deviatyi val chy Velyka Kytaiska stina*, NISD, Kyiv, 64 p.
2. Kobetiak, A. (2023), *Politychni determinanty konstytuivannia Pomisnoi pravoslavnoi tserkvy*, dys. d-ra polit. nauk, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 464 p.
3. Kremen, V. and Bykov, V. (2019), «Innovatsiyni zavdannya suchasnoho etapu informatyzatsiyni osvity», *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyyi ta innovatsiyni metodyky u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiyya, teoriyya, dosvid, problemy*, zb. nauk. prats, Planer, Kyiv, Vinnytsia, Iss. 37, pp. 3–15.
4. Kurpatov, A. (2020), *Mozhe, yakyyi potrebnyyi vsim*, Capital, Kyiv, 440 p.
5. Manoilo, A. (2019), *Informatsiyno-psykholohichna viina*, monohrafiya, Kyiv, 368 p.
6. Pocheptsov, G. (2019), *Kohnityvni viiny v sotsmedia, masovii kulturi y masovykh komunikatsiiah*, Folio, Kyiv, 314 p.
7. Potseptsov, G. (2016), *Smysly i viyny: Ukrayina i Rosiyya v informatsiyno-psykholohichnomu protystoyanni*, monohrafiya, Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, 316 p.
8. Brantly, A. (2021), «Risk and uncertainty can be analyzed in cyberspace», *Journal of Cybersecurity*, Vol. 7, Iss. 1, pp. 13–21.
9. Cornish, P. (2014), *Cyber Security and Politically, Socially and Religiously Motivated Cyber Attacks*, European Parliament, Brussels, 34 p.
10. Garstka, J. and Alberts, D. (2014), *Network Centric Operations Conceptual Framework Version 2.0*, Vienna, 288 p.
11. Kuzio, T. (2022), *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*, Routledge, 225 p.
12. Lyddel-Hart, B. (2006), «Strategy of indirect actions», *Neoclassic*, ACT P, pp. 460–461.
13. Nye, J. (2004), *Soft power: The means to success in world politics*, PublicAffairs, New York, 191 p.
14. Sokolovskiy, O., Slyusar, V. and Hordiichuk, O. (2024), «The Experience of Religious Organizations in the Formation and Development of the Chaplaincy Movement in Ukraine», *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, No. 44 (3), pp. 74–92.

Kobetiak A.

Cognitive Expansion in the Context of the Intensive Development of Cyberspace as a Challenge to National Security: The Experience of Ukraine

Abstract. The article analyzes the features and dangers of cognitive influences on society in modern conditions, emphasizing that cognitive confrontation has become a key element of current and future conflicts. It is proven that cognitive expansion plays a decisive role in shaping a worldview beneficial to the initiating side, which acquires special political significance in the context of global competition between states. It is established that the process of cognitive expansion is complex and encompasses coordinated actions in various spheres, primarily in education, using mental, figurative, and linguistic influences. The study shows that in modern conditions hybrid cognitive expansion is carried out through social networks, the blogosphere, mass literature, media production and advertising, as well as through the transformation of scientific theories and educational programs with the aim of deliberately changing the views and beliefs of the population. The article is the first to consider cognitive expansion as a hybrid phenomenon in a temporal dimension.

With the introduction of self-isolation measures, numerous online services for learning and development emerged, which strengthened both unintentional and targeted instruments of influence. The COVID-19 pandemic is analyzed, which significantly transformed geopolitical relations and increased societies' vulnerability to external information interference actively used by states for political purposes. A significant part of life activities shifted to cyberspace, which had a particularly noticeable impact on education: it is proven that e-learning is effective only as a supplement within blended models, whereas during the pandemic information platforms became the main source of knowledge.

Directions for further research on hybrid cognitive expansion in various spheres of society are proposed. Given the rapid development of information technologies and political struggles for control over the information space, the issue of education remains the most relevant. It is emphasized that hybrid cognitive expansion is one of the key factors of state and national security.

Keywords: hybrid cognitive expansion; political consciousness; communication; political pressure; educational process; distance learning; cyberspace; psychological influence; COVID-19.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2025.